

Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
MELCHIOR WATHELET
prezentate la 11 ianuarie 2018¹

Cauza C-673/16

**Relu Adrian Coman,
Robert Clabourn Hamilton,
Asociația Accept
împotriva
Inspectoratului General pentru Imigrări,
Ministerului Afacerilor Interne,
Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării**

[cerere de decizie preliminară formulată de Curtea Constituțională (România)]

„Trimitere preliminară – Cetățenia Uniunii Europene – Directiva 2004/38/CE – Articolul 2 punctul 2 litera (a) – Noțiunea «soț» – Dreptul cetățenilor Uniunii de circulație și de ședere pe teritoriul Uniunii – Căsătorie între persoane de același sex – Nerecunoașterea căsătoriei de către statul gazdă – Articolul 3 – Noțiunea «alți membri de familie» – Articolul 7 – Dreptul de ședere pentru o perioadă mai mare de trei luni – Articolele 7 și 21 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene”

I. Introducere

1. Prezenta cerere de decizie preliminară privește articolul 2 punctul 2 litera (a), articolul 3 alineatul (1) și alineatul (2) literele (a) și (b) și articolul 7 alineatul (2) din Directiva 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora, de modificare a Regulamentului (CEE) nr. 1612/68 și de abrogare a Directivelor 64/221/CEE, 68/360/CEE, 72/194/CEE, 73/148/CEE, 75/34/CEE, 75/35/CEE, 90/364/CEE, 90/365/CEE și 93/96/CEE².

2. Ea oferă Curții ocazia de a se pronunța, pentru prima dată, cu privire la noțiunea „soț”, în sensul Directivei 2004/38, în contextul unei căsătorii încheiate între doi bărbați. Demersul este delicat, întrucât, fiind vorba în cazul căsătoriei despre o instituție *juridică*, și aceasta în cadrul specific și limitat al liberei circulații a cetățenilor Uniunii, definiția care va fi reținută cu privire la noțiunea „soț” va afecta în mod necesar însăși identitatea bărbaților și a femeilor în cauză – și, așadar, demnitatea lor –, dar și concepția personală și socială pe care cetățenii Uniunii o au cu privire la căsătorie, care poate varia de la o persoană la alta, de la un stat membru la altul.

¹ Limba originală: franceza.

² JO 2004, L 158, p. 77, rectificări în JO 2004, L 229, p. 35, și în JO 2005, L 197, p. 34, Ediție specială, 05/vol. 7, p. 56.

II. Cadrul juridic

A. Dreptul Uniunii

1. Carta

3. Articolul 7 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”), intitulat „Respectarea vieții private și de familie”, prevede:

„Orice persoană are dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și a secretului comunicațiilor.”

4. Potrivit articolului 9 din cartă, „[d]reptul la căsătorie și dreptul de a întemeia o familie sunt garantate în conformitate cu legile interne care reglementează exercitarea acestor drepturi”.

5. Articolul 21 alineatul (1) din cartă interzice, la rândul său, „discriminarea de orice fel, bazată pe motive precum sexul, rasa, culoarea, originea etnică sau socială, caracteristicile genetice, limba, religia sau convingerile, opiniile politice sau de orice altă natură, apartenența la o minoritate națională, averea, nașterea, un handicap, vârsta sau orientarea sexuală”.

2. Tratatul FUE

6. Potrivit articolului 21 TFUE, „[o]rice cetățean al Uniunii are dreptul de liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre, sub rezerva limitărilor și condițiilor prevăzute de tratate și de dispozițiile adoptate în vederea aplicării acestora”.

3. Directiva 2004/38

7. Considerentele (2), (5), (6) și (31) ale Directivei 2004/38 au următorul cuprins:

„(2) Libera circulație a persoanelor constituie una dintre libertățile fundamentale ale pieței interne, care reprezintă un spațiu fără frontiere interne, în care libertatea este asigurată în conformitate cu dispozițiile tratatului.

[...]

(5) Pentru a se putea exercita în condiții obiective de libertate și demnitate, dreptul tuturor cetățenilor Uniunii la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre ar trebui să fie acordat și membrilor familiilor acestora, indiferent de cetățenie. În sensul prezentei directive, definiția «membrilor de familie» ar trebui să includă partenerul înregistrat, în cazul în care legislația statului membru gazdă tratează parteneriatul înregistrat drept un echivalent al căsătoriei.

(6) În scopul menținerii unității familiei în sens larg și fără a aduce atingere interzicerii discriminării pe criteriul cetățeniei, situația persoanelor care nu sunt incluse în definiția membrilor de familie în conformitate cu prezenta directivă și care, prin urmare, nu se bucură automat de dreptul de intrare și ședere în statul membru gazdă ar trebui să fie examinată de statul membru gazdă pe baza propriei legislații interne, pentru a decide dacă se poate acorda intrarea și șederea unor asemenea persoane, luând în considerare relația lor cu cetățeanul Uniunii sau orice alte împrejurări, precum dependența lor financiară sau fizică de cetățeanul Uniunii.

[...]

(31) Prezenta directivă respectă drepturile și libertățile fundamentale, precum și principiile recunoscute în special de [cartă]. În conformitate cu principiul interzicerii discriminării prevăzut de cartă, statele membre ar trebui să pună în aplicare prezenta directivă fără să facă nicio discriminare între beneficiarii prezentei directive pe criterii de sex, rasă, culoare, origini etnice sau sociale, caracteristici genetice, limbă, religie sau convingeri, opinii politice sau de altă natură, apartenență la o minoritate etnică, avere, naștere, invaliditate, vârstă sau orientare sexuală.”

8. Articolul 2 din Directiva 2004/38, intitulat „Definiții”, prevede:

„În sensul prezentei directive:

[...]

2. prin «membru de familie» se înțelege:

- (a) soțul;
- (b) partenerul cu care cetățeanul Uniunii a contractat un parteneriat înregistrat, în temeiul legislației unui stat membru, dacă, potrivit legislației statului membru gazdă, parteneriatele înregistrate sunt considerate drept echivalente căsătoriei și în conformitate cu condițiile prevăzute de legislația relevantă a statului membru gazdă;
- (c) descendenții direcți în vârstă de cel mult 21 de ani sau care se află în întreținerea sa, precum și descendenții direcți ai soțului sau ai partenerului, conform definiției de la litera (b);
- (d) ascendenții direcți care se află în întreținere și cei ai soțului sau ai partenerului, conform definiției de la litera (b);

[...]”

9. Articolul 3 din Directiva 2004/38, intitulat „Destinatarii”, are următorul cuprins:

„(1) Prezenta directivă se aplică oricărui cetățean al Uniunii care se deplasează sau își are reședința într-un stat membru, altul decât cel al cărui resortisant este, precum și membrilor familiei sale, conform definiției de la articolul 2 punctul 2, care îl însoțesc sau i se alătură.

(2) Fără a aduce atingere vreunui drept individual de liberă circulație și ședere pe care persoanele în cauză îl pot avea în nume propriu, statul membru gazdă facilitează, în conformitate cu legislația sa internă, intrarea și șederea următoarelor persoane:

- (a) orice alți membri de familie, indiferent de cetățenia lor, care nu se încadrează în definiția de la articolul 2 punctul 2 și care, în țara din care au venit, se află în întreținerea sau sunt membri ai gospodăriei cetățeanului Uniunii care beneficiază de dreptul de ședere cu titlu principal sau dacă din motive grave de sănătate este necesară în mod imperativ îngrijirea personală a membrului familiei de către cetățeanul Uniunii;
- (b) partenerul cu care cetățeanul Uniunii are o relație durabilă, atestată corespunzător.

Statul membru gazdă întreprinde o examinare amănunțită a situației personale și justifică refuzul acordării dreptului de intrare sau ședere acestor persoane.”

10. Articolul 7 alineatele (1) și (2) din Directiva 2004/38, intitulat „Dreptul de ședere pentru o perioadă mai mare de trei luni”, prevede:

„(1) Toți cetățenii Uniunii au dreptul de ședere pe teritoriul altui stat membru pentru o perioadă mai mare de trei luni în cazurile în care:

- (a) sunt lucrători care desfășoară activități salariate sau activități independente în statul membru gazdă sau
- (b) dispun de suficiente resurse pentru ei și pentru membrii familiilor lor, astfel încât să nu devină o sarcină pentru sistemul de asistență socială al statului membru gazdă în cursul șederii și dețin asigurări medicale complete în statul membru gazdă sau
- (c) – sunt înscriși într-o instituție privată sau publică, acreditată sau finanțată de către statul membru gazdă pe baza legislației sau practicilor sale administrative, cu scopul principal de a urma studii, inclusiv de formare profesională și
– dețin asigurări medicale complete în statul membru gazdă și asigură autoritatea națională competentă, printr-o declarație sau o altă procedură echivalentă la propria alegere, că posedă suficiente resurse pentru ei înșiși și pentru membrii de familie, astfel încât să nu devină o povară pentru sistemul de asistență socială al statului membru gazdă în timpul perioadei de ședere sau
- (d) sunt membri de familie care însoțesc ori se alătură unui cetățean al Uniunii care îndeplinește el însuși condițiile menționate la literele (a), (b) sau (c).

(2) Dreptul de ședere prevăzut la alineatul (1) se extinde asupra membrilor de familie care nu au cetățenia unui stat membru, în cazul în care însoțesc ori se alătură cetățeanului Uniunii în statul membru gazdă, cu condiția ca cetățeanul Uniunii să îndeplinească condițiile menționate la alineatul (1) literele (a), (b) sau (c).”

B. Dreptul român

11. Potrivit articolului 259 alineatele (1) și (2) din Codul civil:

„(1) Căsătoria este uniunea liber consimțită între un bărbat și o femeie, încheiată în condițiile legii.

(2) Bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători în scopul de a întemeia o familie.”

12. Potrivit articolului 277 alineatele (1), (2) și (4) din Codul civil:

„(1) Este interzisă căsătoria dintre persoane de același sex.

(2) Căsătoriile dintre persoane de același sex încheiate sau contractate în străinătate fie de cetățeni români, fie de cetățeni străini nu sunt recunoscute în România. [...]

(4) Dispozițiile legale privind libera circulație pe teritoriul României a cetățenilor statelor membre ale [Uniunii] și Spațiului Economic European rămân aplicabile.”

III. Situația de fapt din litigiul principal

13. Domnul Relu Adrian Coman este un cetățean român care are și cetățenie americană. Acesta l-a întâlnit pe domnul Robert Clabourn Hamilton, cetățean american, la New York (Statele Unite), în luna iunie 2002. Au locuit împreună în Statele Unite din luna mai 2005 până în luna mai 2009. La acea dată, domnul Coman s-a stabilit la Bruxelles pentru a lucra la Parlamentul European ca asistent parlamentar, în timp ce domnul Hamilton a rămas la New York. Ei s-au căsătorit la Bruxelles la 5 noiembrie 2010.

14. În luna martie 2012, domnul Coman a încetat să mai lucreze la Parlament și a rămas la Bruxelles. În luna decembrie 2012, domnul Coman și soțul său au inițiat demersurile administrative pe lângă autoritățile române pentru a obține documentele necesare pentru ca domnul Coman să poată, împreună cu soțul său, care nu este resortisant al Uniunii, să lucreze și să locuiască în mod legal în România pentru o perioadă mai mare de trei luni.

15. Prin scrisoarea din 11 ianuarie 2013, Inspectoratul General pentru Imigrări (România) a respins cererea lor. În opinia acestuia, prelungirea dreptului de ședere temporară pentru un cetățean american în condițiile prevăzute de legislația românească privind imigrația, coroborată cu celelalte dispoziții legale relevante în materie, nu poate fi efectuată în scopul reîntregirii familiei.

16. La 28 octombrie 2013, domnii Coman și Hamilton au introdus, împreună cu Asociația Accept, o acțiune împotriva deciziei Inspectoratului General pentru Imigrări la Judecătoria Sectorului 5 București (România).

17. În cadrul acestui litigiu, ei au invocat o excepție de neconstituționalitate împotriva dispozițiilor articolului 277 alineatele (2) și (4) din Codul civil. În opinia lor, nerecunoașterea căsătoriilor între persoane de același sex încheiate în străinătate, în vederea exercitării dreptului de ședere, reprezintă o încălcare a dispozițiilor Constituției României privind respectarea dreptului la viață intimă, familială și privată, precum și a principiului egalității în drepturi.

18. La 18 decembrie 2015, Judecătoria Sectorului 5 București a sesizat Curtea Constituțională (România) pentru a se pronunța cu privire la excepția respectivă. Aceasta din urmă a considerat că prezenta cauză se referea strict la recunoașterea efectelor unei căsătorii legal încheiate în străinătate între un cetățean al Uniunii și soțul său de același sex, resortisant al unei țări terțe, în raport cu dreptul la viață de familie și cu dreptul la liberă circulație, din perspectiva interdicției discriminării pe motiv de orientare sexuală. În acest context, instanța de trimitere are îndoieli cu privire la interpretarea care trebuie dată mai multor noțiuni utilizate de Directiva 2004/38 coroborate cu carta și cu jurisprudența recentă a Curții și a Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la dreptul la o viață de familie. În consecință, aceasta a hotărât să suspende judecarea cauzei și să solicite Curții să se pronunțe cu titlu preliminar.

IV. Cererea de decizie preliminară și procedura în fața Curții

19. Prin decizia din 29 noiembrie 2016, primită de Curte la 30 decembrie 2016, Curtea Constituțională a hotărât, așadar, să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) «Soț» din articolul 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38, coroborat cu articolele 7, 9, 21 și 45 din cartă, include soțul de același sex, dintr-un stat care nu este membru al Uniunii, al unui cetățean european cu care cetățeanul s-a căsătorit legal conform legii dintr-un stat membru, altul decât statul gazdă?

- 2) Dacă răspunsul la prima întrebare este afirmativ, atunci articolul 3 alineatul (1) și articolul 7 alineatul [2]³ din Directiva 2004/38, coroborate cu articolele 7, 9, 21 și 45 din cartă, cer ca statul membru gazdă să acorde dreptul la rezidență pe teritoriul său pe o perioadă mai lungă de 3 luni unui soț de același sex al unui cetățean european?
- 3) Dacă răspunsul la prima întrebare este negativ, soțul de același sex, dintr-un stat care nu este membru al Uniunii, al unui cetățean european, cu care cetățeanul s-a căsătorit legal conform legii dintr-un stat membru, altul decât statul gazdă, poate fi calificat ca fiind «orice alt membru de familie, [...]» în sensul articolului 3 alineatul (2) litera (a) din Directiva 2004/38 ori «partenerul cu care cetățeanul Uniunii are o relație durabilă, atestată corespunzător» în sensul articolului 3 alineatul (2) litera (b) din Directiva 2004/38, cu obligația corelativă a statului gazdă de a facilita intrarea și șederea acestuia, chiar dacă statul gazdă nu recunoaște căsătoriile între persoane de același sex și nici nu prevede vreo altă formă alternativă de recunoaștere juridică, de tipul parteneriatelor înregistrate?
- 4) Dacă răspunsul la a treia întrebare este afirmativ, atunci articolul 3 alineatul (2) și articolul 7 alineatul (2) din Directiva 2004/38, coroborate cu articolele 7, 9, 21 și 45 din cartă, cer ca statul membru gazdă să acorde dreptul la rezidență pe teritoriul său pe o perioadă mai lungă de 3 luni unui soț de același sex al unui cetățean european?”

20. Reclamanții din litigiul principal, guvernele român, maghiar, neerlandez și polonez, precum și Comisia Europeană au depus observații scrise.

21. În plus, cu excepția guvernului Țărilor de Jos, toate aceste părți s-au exprimat în ședința care a avut loc la 21 noiembrie 2017. Guvernul leton și Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, care nu depuseseră observații scrise, și-au putut de asemenea prezenta argumentele în cadrul acestei ședințe.

V. Analiză

A. Cu privire la aplicabilitatea Directivei 2004/38

22. Articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2004/38 definește destinatarii acestei directive ca fiind „oric[e] cetățean al Uniunii care se deplasează sau își are reședința *într-un stat membru, altul decât cel al cărui resortisant este*, precum și membri[i] familiei sale, conform definiției de la articolul 2 punctul 2, care îl însoțesc sau i se alătură”⁴.

23. În cadrul litigiului principal, domnul Hamilton nu poate invoca, așadar, directiva în favoarea sa. Astfel, după cum a statuat deja Curtea într-un mod deosebit de clar, „rezultă dintr-o interpretare literală, sistematică și teleologică a dispozițiilor Directivei 2004/38 că acestea nu pot constitui temeiul unui drept de ședere derivat în favoarea resortisanților unor state terțe, membri ai familiei unui cetățean al Uniunii, în statul membru al cărui resortisant este acest cetățean”⁵.

3 Pare să existe o eroare materială în modul de redactare a celei de a doua întrebări. Astfel, instanța de trimitere face referire în întrebarea amintită la articolul 7 alineatul (1) din Directiva 2004/38. Or, întrucât domnul Hamilton este cetățean al unui stat terț, această dispoziție nu se aplică situației sale, contrar articolului 7 alineatul (2) din directiva amintită. De altfel, această din urmă dispoziție este menționată în cea de a patra întrebare.

4 Sublinierea noastră.

5 Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctul 37). A se vedea de asemenea Hotărârea din 10 mai 2017, Chavez-Vilchez și alții (C-133/15, EU:C:2017:354, punctul 53), și Hotărârea din 14 noiembrie 2017, Lounes (C-165/16, EU:C:2017:862, punctul 33).

24. Cu toate acestea, Curtea a recunoscut că un drept de ședere derivat se putea întemeia, în anumite circumstanțe, pe articolul 21 alineatul (1) TFUE și că, în acest cadru, Directiva 2004/38 trebuia aplicată prin analogie⁶.

25. Astfel, dacă resortisantul unui stat terț, membru de familie al unui cetățean al Uniunii, nu ar dispune de un drept de ședere în statul membru al cărui resortisant este cetățeanul Uniunii, acesta ar putea fi descurajat să părăsească acest stat pentru a exercita o activitate pe teritoriul altui stat membru din cauza lipsei certitudinii că va putea continua după întoarcerea în statul membru de origine o viață de familie eventual începută în statul membru gazdă⁷. Pentru a putea beneficia de acest drept de ședere derivat, șederea cetățeanului Uniunii în statul membru gazdă trebuie să se caracterizeze printr-o efectivitate suficientă pentru a-i permite începerea sau consolidarea unei vieți de familie⁸.

26. Prin urmare, este consacrat în prezent că, „atunci când, cu ocazia unei șederi efective a cetățeanului Uniunii în statul membru gazdă, în temeiul și cu respectarea condițiilor prevăzute la articolul 7 alineatele (1) și (2) din Directiva 2004/38, a început sau s-a consolidat o viață de familie în acest stat membru, efectul util al drepturilor pe care respectivul cetățean al Uniunii le are în temeiul articolului 21 alineatul (1) TFUE impune ca viața de familie a acestui cetățean în statul membru gazdă să poată fi urmată la întoarcerea sa în statul membru al cărui resortisant este, prin acordarea unui drept de ședere derivat membrului de familie respectiv, resortisant al unui stat terț. Într-adevăr, în lipsa unui asemenea drept de ședere derivat, acest cetățean al Uniunii ar fi descurajat să părăsească statul membru al cărui resortisant este pentru a-și exercita dreptul de ședere, în temeiul articolului 21 alineatul (1) TFUE, pe teritoriul altui stat membru, din cauza lipsei certitudinii că poate continua în statul membru din care este originar o viață de familie alături de rudele sale apropiate astfel începută sau consolidată în statul membru gazdă”⁹.

27. În speță, pare să fie cert că domnii Coman și Hamilton au consolidat în mod real o viață de familie cu ocazia șederii efective în Belgia a primului, cetățean al Uniunii. Astfel, după ce au locuit împreună timp de patru ani la New York și au întemeiat, cu această ocazie, o viață de familie¹⁰, relația lor a fost în mod incontestabil consolidată prin căsătoria lor, la Bruxelles, la 5 noiembrie 2010.

6 A se vedea în acest sens Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctele 50 și 61), Hotărârea din 10 mai 2017, Chavez-Vilchez și alții (C-133/15, EU:C:2017:354, punctele 54 și 55), Hotărârea din 14 noiembrie 2017, Lounes (C-165/16, EU:C:2017:862, punctele 46 și 61), precum și, în privința Regulamentului (CEE) nr. 1612/68 al Consiliului din 15 octombrie 1968 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Comunității (JO 1968, L 257, p. 2, Ediție specială, 05/vol. 1, p. 11), Hotărârea din 11 decembrie 2007, Eind (C-291/05, EU:C:2007:771, punctul 39).

7 A se vedea în acest sens Hotărârea din 11 decembrie 2007, Eind (C-291/05, EU:C:2007:771, punctele 35, 36 și 45), Hotărârea din 8 noiembrie 2012, Iida (C-40/11, EU:C:2012:691, punctul 70), precum și Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctul 46). Încă din anul 1992, Curtea a statuat că dreptul de circulație și dreptul de stabilire recunoscute resortisantului Uniunii prin tratate „nu [și-ar putea] produce efectele depline în cazul în care acest resortisant [ar putea] fi deturnat de la exercitarea acestora prin obstacole, în țara sa de origine, în calea intrării și a șederii soțului său. Acesta este motivul pentru care soțul unui resortisant [al Uniunii] care a făcut uz de drepturile respective trebuie, atunci când acesta din urmă revine în țara sa de origine, să dispună de cel puțin aceleași drepturi de intrare și de ședere ca și cele pe care i le-ar recunoaște dreptul [Uniunii] în cazul în care soțul sau soția sa ar alege să intre și să locuiască în alt stat membru” (Hotărârea din 7 iulie 1992, Singh, C-370/90, EU:C:1992:296, punctul 23). Pentru o aplicare a acestei jurisprudențe, a se vedea de asemenea Hotărârea din 11 iulie 2002, Carpenter (C-60/00, EU:C:2002:434, punctele 38 și 39).

8 A se vedea în acest sens Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctul 51).

9 Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctul 54).

10 Potrivit jurisprudenței Curții, „resortisanții unor țări terțe, membri ai familiei unui cetățean al Uniunii, au, în temeiul Directivei 2004/38, dreptul de a se alătura acestui cetățean al Uniunii în statul membru gazdă, indiferent dacă acesta din urmă s-a stabilit în respectivul stat înainte sau după ce a întemeiat o familie” (Hotărârea din 25 iulie 2008, Metock și alții, C-127/08, EU:C:2008:449, punctul 90; sublinierea noastră).

28. Faptul că domnul Hamilton nu a locuit în mod neîntrerupt cu domnul Coman în acest oraș nu este, în opinia noastră, de natură să lipsească relația lor de caracterul său efectiv. Astfel, într-o lume globalizată, nu este rar ca un cuplu în care unul dintre membri lucrează în străinătate să nu împartă aceeași locuință pe perioade mai mult sau mai puțin lungi ca urmare a distanței care separă cele două țări, a accesibilității mijloacelor de transport, a locului de muncă al celuilalt soț sau chiar a școlarității copiilor. Această lipsă a coabitării nu poate avea în sine o incidență asupra existenței unei relații stabile certe – ceea ce este cazul – și, în consecință, asupra existenței unei vieți de familie¹¹.

29. Prin urmare, întrebările adresate de instanța de trimitere rămân pertinente întrucât interpretarea dispozițiilor menționate în cererea de decizie preliminară poate fi utilă pentru soluționarea cauzei cu care este sesizată Curtea Constituțională.

B. Cu privire la prima întrebare preliminară

30. Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă noțiunea „soț” utilizată la articolul 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 coroborat cu articolele 7, 9, 21 și 45 din cartă se aplică unui resortisant al unui stat terț, de același sex ca și cetățeanul Uniunii cu care este căsătorit legal conform legii unui stat membru, altul decât statul gazdă.

31. Părțile care au depus observații propun două răspunsuri total diferite. Conform reclamantilor din litigiul principal, guvernului Țărilor de Jos și Comisiei, articolul 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 trebuie să facă obiectul unei interpretări autonome și uniforme. Potrivit acestora, resortisantul unui stat terț de același sex ca și cetățeanul Uniunii cu care este căsătorit legal conform dreptului unui stat membru ar fi vizat de noțiunea „soț”. În schimb, guvernele român, leton, maghiar și polonez consideră că această noțiune nu intră sub incidența dreptului Uniunii, ci trebuie definită în raport cu legea statului membru gazdă.

32. În opinia noastră, această din urmă teză nu poate fi urmată. Dimpotrivă, considerăm că interpretarea autonomă se impune și că aceasta conduce la înțelegerea noțiunii „soț” în sensul articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 indiferent de sexul persoanei care este căsătorită cu un cetățean al Uniunii.

1. O interpretare autonomă a noțiunii „soț”

33. Deși articolul 2 punctul 2 litera (b) din Directiva 2004/38 face trimitere, cu privire la parteneriatul înregistrat, la „condițiile prevăzute de legislația relevantă a statului membru gazdă”, articolul 2 punctul 2 litera (a) din această directivă nu cuprinde nicio trimitere la dreptul statelor membre pentru a stabili calitatea de „soț”.

¹¹ A se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 7 noiembrie 2013, Vallianatos și alții împotriva Greciei, CE:ECHR:2013:1107JUD002938109, punctul 73, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 21 iulie 2015, Oliari și alții împotriva Italiei, CE:ECHR:2015:0721JUD001876611, punctul 169, precum și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 23 februarie 2016, Pajić împotriva Croației, CE:ECHR:2016:0223JUD006845313, punctul 65. Realitatea vieții de cuplu a domnilor Coman și Hamilton anterior „consolidării” sale într-un stat membru al Uniunii permite să se distingă situația lor de cele aflate la originea Hotărârii din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135).

34. Or, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, rezultă atât din cerința aplicării uniforme a dreptului Uniunii, cât și din cea a principiului egalității că termenii unei dispoziții a dreptului Uniunii care nu conține nicio trimitere expresă la dreptul statelor membre pentru a stabili sensul și domeniul său de aplicare trebuie, în mod normal, să primească în întreaga Uniune o interpretare autonomă și uniformă¹². Această interpretare trebuie stabilită ținând seama nu doar de termenii acesteia, ci și de contextul prevederii și de obiectivul urmărit de reglementarea în cauză¹³.

35. Această metodologie a fost utilizată în mod expres în cadrul Directivei 2004/38; nu vedem niciun motiv să ne îndepărtăm de ea pentru interpretarea noțiunii „soț”¹⁴.

36. Este, desigur, adevărat că legislația privind starea civilă a persoanelor face parte din competența statelor membre și că dreptul Uniunii nu aduce atingere acestei competențe¹⁵. În această privință se impun însă două observații.

37. Pe de o parte, potrivit unei jurisprudențe constante și transversale, statele membre trebuie să își exercite competențele cu respectarea dreptului Uniunii¹⁶. Materiile legate de starea civilă a persoanelor nu derogă de la această regulă, Curtea statuând în mod expres că dispozițiile referitoare la principiul nediscriminării trebuiau respectate în exercitarea acestor competențe¹⁷.

38. Pe de altă parte, problema juridică aflată în centrul litigiului din cauza principală nu este cea a legalizării căsătoriei între persoane de același sex, ci cea a liberei circulații a unui cetățean al Uniunii. Or, deși statele membre sunt libere să prevadă sau să nu prevadă căsătoria pentru persoane de același sex în ordinea lor juridică internă¹⁸, Curtea a statuat că o situație care este guvernată de reglementări care țin *a priori* de competența statelor membre poate avea „un raport intrinsec cu libertatea de circulație a unui cetățean al Uniunii, care se opune ca dreptul de intrare și de ședere să fie refuzat resortisanților [unor țări terțe] în statul membru în care are reședința cetățeanul respectiv, pentru a nu se aduce atingere acestei libertăți”¹⁹.

39. Înscrierea căsătoriei – înțeleasă doar ca uniunea între un bărbat și o femeie – în anumite constituții naționale²⁰ nu este de natură să modifice această abordare.

12 A se vedea, printre numeroase exemple, Hotărârea din 18 octombrie 2016, Nikiforidis (C-135/15, EU:C:2016:774, punctul 28 și jurisprudența citată).

13 A se vedea, pentru aplicări recente, Hotărârea din 18 mai 2017, Hummel Holding (C-617/15, EU:C:2017:390, punctul 22), și Hotărârea din 27 septembrie 2017, Nintendo (C-24/16 și C-25/16, EU:C:2017:724, punctul 70).

14 A se vedea, în privința termenilor „care și-au avut reședința legală”, utilizați la articolul 16 alineatul (1) prima teză din Directiva 2004/38, Hotărârea din 21 decembrie 2011, Ziolkowski și Szeja (C-424/10 și C-425/10, EU:C:2011:866, punctele 31-34). A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Bot prezentate în cauza Rahman și alții (C-83/11, EU:C:2012:174, punctul 39) și Concluziile avocatului general Mengozzi prezentate în cauza Reyes (C-423/12, EU:C:2013:719, punctul 29).

15 A se vedea în acest sens Hotărârea din 10 mai 2011, Römer (C-147/08, EU:C:2011:286, punctul 38), Hotărârea din 12 decembrie 2013, Hay (C-267/12, EU:C:2013:823, punctul 26), Hotărârea din 1 aprilie 2008, Maruko (C-267/06, EU:C:2008:179, punctul 59), precum și Hotărârea din 24 noiembrie 2016, Parris (C-443/15, EU:C:2016:897, punctul 58).

16 A se vedea, în materie de cetățenie, în privința numelui persoanelor, Hotărârea din 2 octombrie 2003, Garcia Avello (C-148/02, EU:C:2003:539, punctul 25), în materia fiscalității directe, Hotărârea din 14 februarie 1995, Schumacker (C-279/93, EU:C:1995:31, punctul 21), precum și, în materie penală, Hotărârea din 19 ianuarie 1999, Calfa (C-348/96, EU:C:1999:6, punctul 17).

17 A se vedea în acest sens Hotărârea din 1 aprilie 2008, Maruko (C-267/06, EU:C:2008:179, punctul 59), și Hotărârea din 24 noiembrie 2016, Parris (C-443/15, EU:C:2016:897, punctul 58).

18 A se vedea în acest sens Hotărârea din 24 noiembrie 2016, Parris (C-443/15, EU:C:2016:897, punctul 59).

19 Hotărârea din 8 noiembrie 2012, Iida (C-40/11, EU:C:2012:691, punctul 72). Era vorba în speță despre o reglementare care privea dreptul de intrare și de ședere al resortisanților țărilor terțe în afara domeniului de aplicare al Directivei 2003/109/CE a Consiliului din 25 noiembrie 2003 privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung (JO 2004, L 16, p. 44, Ediție specială, 19/vol. 6, p. 225) sau al Directivei 2004/38.

20 Este vorba despre Republica Bulgaria, Republica Letonia, Republica Lituania și Republica Polonă.

40. Astfel, în cazul în care ar trebui să se considere că noțiunea de căsătorie ține de identitatea națională a anumitor state membre – ceea ce nu a fost susținut în mod expres de niciunul dintre statele membre care au depus observații scrise, ci doar de guvernul leton în ședința din 21 noiembrie 2017 –, obligația de a respecta această identitate, care figurează la articolul 4 alineatul (2) TUE, nu poate fi interpretată independent de obligația cooperării loiale înscrisă la alineatul (3) al aceleiași dispoziții. În conformitate cu aceasta, statele membre sunt ținute să asigure îndeplinirea obligațiilor care decurg din tratate sau care rezultă din actele instituțiilor Uniunii.

41. Or, în speță, întrebările adresate de instanța de trimitere se înscriu exclusiv în cadrul aplicării Directivei 2004/38. Prin urmare, este vorba doar despre precizarea întinderii unei obligații ce rezultă dintr-un act al Uniunii. În consecință, interpretarea noțiunii „soț” limitată la domeniul de aplicare al Directivei 2004/38 privind dreptul la liberă circulație și sedere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora nu va repune în discuție actuala libertate a statelor membre în ceea ce privește legalizarea căsătoriei între persoane de același sex²¹.

42. În plus, astfel cum vom arăta în analiza contextului și a obiectivelor Directivei 2004/38, drepturile fundamentale legate de noțiunea „soț” se opun de asemenea unei interpretări susceptibile să împiedice sau să facă mai dificilă pentru un cetățean/o cetățeană al/a Uniunii care este homosexual/ă posibilitatea de a fi însoțit/ă de persoana cu care el/ea este căsătorit/ă.

2. Cu privire la noțiunea „soț” în sensul articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38

43. Trebuie stabilită, așadar, interpretarea termenului „soț” utilizat la articolul 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 ținând seama de termenii dispoziției, de contextul său și de obiectivul urmărit de Directiva 2004/38.

a) Cu privire la modul de redactare și la structura articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38

44. Directiva 2004/38 nu definește termenul „soț”, pe care îl utilizează în mai multe rânduri, inclusiv la articolul 2 punctul 2 litera (a).

45. Cu toate acestea, structura articolului 2 punctul 2 din Directiva 2004/38 coroborată cu articolul 3 alineatul (2) litera (b) din aceeași directivă permite să se afirme că noțiunea „soț” face trimitere la cea de „căsătorie”.

46. Astfel, pe lângă descendenții direcți și ascendenții direcți prevăzuți la articolul 2 punctul 2 literele (c) și (d) din Directiva 2004/38, „membrii de familie” în sensul Directivei 2004/38 sunt soțul și partenerul cu care cetățeanul Uniunii a încheiat un parteneriat înregistrat. Articolul 3 alineatul (2) litera (b) din Directiva 2004/38 adaugă la destinatarii directivei „partenerul cu care cetățeanul Uniunii are o relație durabilă, atestată corespunzător”.

²¹ Reflecția formulată de Silvia Pfeiff în cadrul unui studiu aprofundat privind „portabilitatea statutului personal” se poate transpune efectelor Directivei 2004/38. Conform acestei autoare, „[a]rgumentul principal opus recunoașterii căsătoriei între homosexuali privește intenția de a proteja căsătoria tradițională. Recunoașterea căsătoriei între homosexuali încheiate în străinătate nu aduce însă în mod direct atingere căsătoriei tradiționale în statul forului. Aceasta nu împiedică cuplurile heterosexuale să se căsătorească. Ea nici nu permite cuplurilor de același sex să se căsătorească în statul gazdă. Efectul recunoașterii căsătoriei între homosexuali încheiate în străinătate se limitează, prin urmare, la cuplurile în cauză și nu aduce atingere superstructurii” (Pfeiff, S., *La portabilité du statut personnel dans l'espace européen*, Bruylant, Coll. Europe(s), 2017, în special nr. 636, p. 572; sublinierea noastră).

47. Aceste trei ipoteze privesc în mod necesar situații diferite, de la cea mai imperativă la cea mai flexibilă din punct de vedere juridic, în caz contrar ele riscând să fie lipsite de relevanță. Întrucât simpla relație în afara oricărei legături juridice este preconizată la articolul 3 din Directiva 2004/38, iar existența unui parteneriat înregistrat este menționată la articolul 2 punctul 2 litera (b) din directivă, termenul „soț” include a treia și ultima ipoteză posibilă din punct de vedere juridic, cu alte cuvinte, un raport întemeiat pe căsătorie²².

48. De altfel, Curtea a asociat deja, în mod implicit, dar cert, cu căsătoria noțiunea „soț” utilizată la articolul 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38. Astfel, cu ocazia Hotărârii din 25 iulie 2008, Metock și alții (C-127/08, EU:C:2008:449), Curtea a decis că articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2004/38 trebuia interpretat în sensul că „resortisantul unei țări terțe, *soț al unui cetățean al Uniunii* care locuiește într-un stat membru a cărui cetățenie nu o deține, care însoțește sau se alătură acestui cetățean al Uniunii, beneficiază de dispozițiile directivei menționate, *oricare ar fi locul și data căsătoriei lor*, precum și oricare ar fi modul în care acest resortisant al unei țări terțe a intrat în statul membru gazdă”²³.

49. Dacă este, așadar, cert că termenul „soț” utilizat la articolul 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 face trimitere la căsătorie, aceasta este neutră din punctul de vedere al genului și nu depinde de locul unde a fost contractată.

50. Lipsa relevanței locului unde a fost încheiată căsătoria este confirmată, *a contrario*, de alegerea legiuitorului Uniunii de a se referi în mod expres la dreptul statului membru gazdă pentru ipoteza parteneriatului înregistrat. Această diferență se poate cu ușurință explica prin faptul că instituția juridică a căsătoriei prezintă o anumită universalitate – cel puțin prezumată – în ceea ce privește drepturile și obligațiile pe care le conferă soților, în timp ce legislațiile cu privire la „parteneriat” sunt diverse și variază în ceea ce privește domeniile lor de aplicare personal și material, precum și în ceea ce privește consecințele lor juridice²⁴. De altfel, legiuitorul Uniunii a rezervat beneficiul articolului 2 punctul 2 litera (b) din Directiva 2004/38 parteneriatelor înregistrate „echivalente căsătoriei”²⁵.

51. Lucrările pregătitoare ale Directivei 2004/38 permit, la rândul lor, confirmarea caracterului deliberat al neutralității cuvântului ales. Astfel, în timp ce termenul „soț” era deja utilizat, fără alte indicații, de Comisie în propunerea sa inițială²⁶, Parlamentul a urmărit ca indiferența sexului persoanei să fie menționată prin adăugarea termenilor „indiferent de sexul acesteia, în conformitate cu legislația

22 Pentru a fi mai preciși, ar mai fi posibil să se distingă uniunea liberă de situația în care un cuplu a încheiat un contract de drept privat pentru a-și reglementa relația (în acest sens Francq, St., „Nouvelles formes de relation de couple, mariage entre personnes de même sexe, partenariat enregistré, pacs, etc.”, în *Actualités du contentieux familial international*, Larcier, 2005, p. 253-281, în special p. 255 și 256). În cadrul Directivei 2004/38, aceste două ipoteze par totuși, în opinia noastră, să intre în domeniul de aplicare al articolului 3 alineatul (2) litera (b).

23 Punctul 99 și punctul 2 al dispozitivului hotărârii; sublinierea noastră. A se vedea de asemenea Hotărârea din 17 aprilie 1986, Reed (59/85, EU:C:1986:157). În acea hotărâre, Curtea a statuat, în privința interpretării noțiunii „soț” în sensul textului anterior Directivei 2004/38 [cu alte cuvinte, Regulamentul (CEE) nr. 1612/68], că, „prin utilizarea cuvântului «soț», [acest] regulament [avea] în vedere doar un raport întemeiat pe căsătorie”, cu excluderea unei relații de „partener cu o relație stabilă” (punctul 15).

24 Aceste criterii permit să se distingă nu mai puțin de cinci categorii de parteneriate înregistrate în cadrul Uniunii. În acest sens, Goossens, E., „Different regulatory regimes for registered partnership and marriage: out-dated or indispensable?”, în *Confronting the frontiers of family and succession law: liber amicorum Walter Pintens*, vol. 1, Intersentia, Slp ed., 2012, p. 633-650, în special p. 634-638.

25 Cu toate acestea, ne punem problema validității, la ora actuală, a acestei trimeri la dreptul statului membru gazdă, cu atât mai mult cu cât este în mod indiscutabil asociată cu limitarea domeniului de aplicare al articolului 2 punctul 2 litera (b) din Directiva 2004/38 la parteneriatele înregistrate echivalente cu căsătoria. Astfel, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat într-un mod foarte clar că articolul 8 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „CEDO”), impunea statelor părți la CEDO obligația de a oferi cuplurilor homosexuale posibilitatea de a obține o recunoaștere legală și protecția juridică a cuplului lor. Aceasta înseamnă în mod concret că un stat care limitează căsătoria la cuplurile heterosexuale fără a institui un parteneriat înregistrat deschis cuplurilor homosexuale încalcă articolul 8 din CEDO și, în consecință, articolul 7 din cartă (a se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 21 iulie 2015, Oliari și alții împotriva Italiei, CE:ECHR:2015:0721JUD001876611). Astfel, potrivit articolului 52 alineatul (3) din cartă, înțelesul și întinderea drepturilor ce corespund unor drepturi garantate prin CEDO sunt aceleași cu cele prevăzute de CEDO. Or, având în vedere Explicațiile cu privire la cartă – de care „[i]nstanțele judecătorești ale Uniunii [...] țin seama”, potrivit articolului 52 alineatul (7) din cartă –, drepturile garantate la articolul 7 din cartă corespund drepturilor garantate la articolul 8 din CEDO. Prin urmare, primele au același înțeles și aceeași întindere ca și celelalte.

26 A se vedea articolul 2 punctul 2 litera (a) din Propunerea de directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora [COM(2001) 257 final, JO 2001, C 270 E, p. 150].

națională de aplicare în materie”²⁷. Consiliul Uniunii Europene a ezitat să opteze însă pentru o definiție a termenului „soț” care să includă în mod explicit soții de același sex în condițiile în care doar două state membre adoptaseră la acea dată o legislație de autorizare a căsătoriei între persoane de același sex, iar Curtea avusese de asemenea posibilitatea să constate că definiția căsătoriei acceptată în general la acea dată de statele membre avea în vedere uniunea între două persoane de sex opus²⁸. Întemeindu-se pe preocupările Consiliului, Comisia a preferat „să [își] limiteze propunerea la o noțiune de soț înțeleasă, în principiu, ca soț de sex diferit, *cu excepția unei evoluții viitoare*”²⁹.

52. Prin urmare, s-ar părea că aceste lucrări nu pot constitui un argument în favoarea uneia sau a alteia dintre teze. Astfel, este cert că legiuitorul Uniunii era perfect conștient de controversa care putea apărea cu privire la interpretarea termenului „soț” nedefinit altfel. Or, acesta nu a dorit să precizeze noțiunea respectivă indiferent dacă pentru a o limita la căsătoria heterosexuală sau, dimpotrivă, pentru a viza căsătoria dintre persoane de același sex –, Comisia subliniind însă în mod expres posibilitatea unei evoluții în această privință. Rezerva menționată a Comisiei este esențială. Aceasta exclude ca sensul noțiunii „soț” să fie definitiv încremenit și insensibil la evoluțiile societății³⁰.

53. Din această primă examinare rezultă, așadar, că modul de redactare a articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 este neutru. Această alegere a legiuitorului permite o interpretare a noțiunii „soț” care nu depinde de locul celebrării căsătoriei și de problema sexului persoanelor în cauză. Contextul și obiectivul Directivei 2004/38 confirmă această interpretare.

b) Cu privire la contextul articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38

54. Atunci când Directiva 2004/38 a fost adoptată, doar două state membre ale Uniunii Europene – Regatul Belgiei și Regatul Țărilor de Jos – aveau o lege care oferea posibilitatea căsătoriei persoanelor de același sex. Astfel cum am indicat anterior, această circumstanță a avut un rol în alegerea Consiliului de a nu urma propunerea de amendament a Parlamentului în favoarea unei formulări mai explicite a articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38.

55. Considerăm însă că trebuie să se țină seama de evoluția preconizată la acea dată de Comisie în propunerea sa modificată. În plus, noțiunea „soț” este de asemenea strâns legată de mai multe drepturi fundamentale; o interpretare contextuală nu poate fi impermeabilă la acestea.

²⁷ A se vedea Raportul Parlamentului European din 23 ianuarie 2003 privind Propunerea de directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora (A5-0009/2003).

²⁸ A se vedea Poziția comună (CE) nr. 6/2004 adoptată de Consiliu la 5 decembrie 2003 în vederea adoptării Directivei 2004/.../CE a Parlamentului European și a Consiliului din ... privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora, de modificare a Regulamentului (CEE) nr. 1612/68 și de abrogare a Directivelor 64/221/CEE, 68/360/CEE, 72/194/CEE, 73/148/CEE, 75/34/CEE, 75/35/CEE, 90/364/CEE, 90/365/CEE și 93/96/CEE (JO 2004, C 54 E, p. 28). Deși Consiliul nu precizează jurisprudența la care face aluzie, Comisia se referă în Propunerea sa modificată de directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora [COM(2003) 199 final] la Hotărârea din 31 mai 2001, D și Suedia/Consiliul (C-122/99 P și C-125/99 P, EU:C:2001:304, punctul 34).

²⁹ A se vedea Propunerea modificată de directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora [COM(2003) 199 final, p. 11]. Sublinierea noastră.

³⁰ Acest risc și dificultatea mai generală de a determina intenția legiuitorului conduc de altfel la acordarea unui rol secundar interpretării istorice. A se vedea în acest sens Titshaw, Sc., „Same-sex Spouses Lost in Translation? How to Interpret «Spouse» in the E.U. Family Migration Directives”, *Bodson University International Law Journal*, 2016, vol. 34:45, p. 45-112, în special p. 76-78.

1) Cu privire la interpretarea evolutivă a noțiunii „soț”

56. După cum mai mulți avocați generali au avut deja ocazia să susțină, dreptul Uniunii trebuie interpretat „din perspectiva circumstanțelor actuale”³¹, cu alte cuvinte, ținând seama de „realitatea contemporană”³² a Uniunii. Astfel, dreptul nu poate fi „izolat de realitatea socială și nu poate fi exceptat de la adaptarea la această realitate cât mai rapid posibil. S-ar risca, în caz contrar, să se impună puncte de vedere depășite și să se asume astfel un rol static”³³. Acesta este, fără nicio îndoială, cazul în special în materii care afectează societatea. Așa cum explică avocatul general Geelhoed, „[î]n cazul în care Curtea nu ar ține seama de aceste evoluții, ar exista un risc de a se pierde o parte a eficacității normelor de drept în cauză”³⁴. Cum a indicat Curtea însăși, o dispoziție a dreptului Uniunii trebuie interpretată în lumina stadiului evoluției sale la data la care aplicarea dispoziției în cauză trebuie efectuată³⁵.

57. Acesta este motivul pentru care, în opinia noastră, soluția reținută de Curte în Hotărârea din 31 mai 2001, D și Suedia/Consiliul (C-122/99 P și C-125/99 P, EU:C:2001:304), potrivit căreia „termenul «căsătorie», conform definiției *admise în mod obișnuit de statele membre*, [ar desemna] o uniune între două persoane de sex diferit”³⁶, este astăzi depășită.

58. Astfel, dacă la sfârșitul anului 2004 nu existau decât două state membre care permiteau căsătoria între persoane de același sex, alte unsprezece state membre și-au modificat de atunci legislația în acest sens, iar căsătoria între persoane de același sex va fi de asemenea posibilă în Austria cel târziu la 1 ianuarie 2019³⁷. Această recunoaștere juridică a căsătoriei între persoane de același sex nu face decât să reflecte o evoluție generală a societății în privința acestei chestiuni. Anchetele statistice confirmă acest lucru³⁸; autorizarea căsătoriei între persoane de același sex prin referendum în Irlanda este de asemenea o ilustrare a acestui aspect³⁹. Deși mai există sensibilități diferite cu privire la această

31 A se vedea în acest sens Concluziile avocatului general Wahl prezentate în cauza Haralambidis (C-270/13, EU:C:2014:1358, punctul 52).

32 A se vedea în acest sens Concluziile avocatului general Szpunar prezentate în cauza McCarthy și alții (C-202/13, EU:C:2014:345, punctul 63).

33 Concluziile avocatului general Tesauro prezentate în cauza P./S. (C-13/94, EU:C:1995:444, punctul 9).

34 Concluziile avocatului general Geelhoed prezentate în cauza Baumbast și R (C-413/99, EU:C:2001:385, punctul 20).

35 A se vedea Hotărârea din 6 octombrie 1982, Cilfit și alții (283/81, EU:C:1982:335, punctul 20).

36 Punctul 34; sublinierea noastră.

37 Astfel, prin hotărârea din 4 decembrie 2017 (G 258-259/2017-9), Curtea Constituțională austriacă a anulat dispozițiile Codului civil care limitează dreptul la căsătorie la cuplurile heterosexuale și a statuat, în plus, că, în lipsa unei intervenții a legiuitorului anterior acestei date, căsătoria între persoanele de același sex va fi posibilă începând de la 1 ianuarie 2019. Statele membre care și-au modificat deja legislația sunt, în ordine cronologică: Regatul Țărilor de Jos, Regatul Belgiei, Regatul Spaniei, Regatul Suediei, Republica Portugheză, Regatul Danemarcei, Republica Franceză, Regatul Unit al Marii Britanii (cu excepția Irlandei de Nord), Marele Ducat al Luxemburgului, Irlanda, Republica Finlanda, Republica Federală Germania și Republica Malta.

38 În timp ce 44 % din populația statelor membre întrebată s-a pronunțat în favoarea căsătoriei dintre persoane de același sex în cursul anului 2006 (a se vedea *Standard Eurobarometer* 66, toamna anului 2006, p. 43), în mai puțin de zece ani această cifră urcase la 61 % (a se vedea *Special Eurobarometer* 437, „Discrimination in the EU in 2015”, p. 12).

39 Întrebarea dacă trebuia modificată Constituția pentru a înscrie în aceasta posibilitatea contractării căsătoriei, în acord cu legea, de către două persoane fără a se face o deosebire întemeiată pe sex a fost adresată irlandezilor, cu ocazia unui referendum, la 22 mai 2015. Din cei 1 935 907 votanți, 1 201 607 au votat în favoarea propunerii, respectiv 62,07 % (a se vedea rezultatele publicate în *Iris Oifigiúil* din 26 mai 2015, nr. 42, p. 1067-1069: www.irisofigiuil.ie/archive/2015/may/Ir260515.PDF).

problemă, inclusiv în cadrul Uniunii⁴⁰, evoluția este totuși rezultatul unei mișcări generalizate. Astfel, toate continentele cunosc în prezent acest tip de căsătorie⁴¹. Prin urmare, nu este vorba despre un fapt legat de o cultură sau de o istorie specifică, ci corespunde, dimpotrivă, unei recunoașteri universale a pluralității familiilor⁴².

2) Cu privire la drepturile fundamentale în legătură cu noțiunea „soț”

59. Noțiunea „soț” în sensul articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 este în mod necesar legată de viața de familie și, în consecință, de protecția conferită de articolul 7 din cartă. Domeniul de aplicare al acestui articol trebuie, prin urmare, să fie luat în considerare în cadrul unei interpretări contextuale⁴³. În această privință, evoluția jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului nu poate fi ignorată.

60. Astfel, potrivit articolului 52 alineatul (3) din cartă, înțelesul și întinderea drepturilor ce corespund unor drepturi garantate prin CEDO sunt aceleași cu cele prevăzute de convenția menționată. Or, potrivit Explicațiilor cu privire la Cartă – de care „[i]nstanțele judecătorești ale Uniunii [...] țin seama”⁴⁴ –, drepturile garantate la articolul 7 din cartă corespund drepturilor garantate la articolul 8 din CEDO. Prin urmare, primele drepturi au același înțeles și aceeași întindere ca și cele din urmă⁴⁵.

61. Or, evoluția jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la articolul 8 din CEDO este semnificativă.

40 Spre deosebire de Irlanda, căsătoria între persoane de același sex a fost, de exemplu, respinsă prin referendum în Croația la 1 decembrie 2013.

41 Cu excepția unei erori din partea noastră, căsătoria între persoane de același sex a fost autorizată, la această dată și cel puțin, pe cale legislativă, în Canada (Civil Marriage Act, S.C. 2005, c. 33), în Noua-Zeelandă [Marriage (Definition of Marriage) Amendment Act 2013, 2013 N° 20], în Africa de Sud (Civil Union Act, 2006, Act N° 17 of 2006), în Argentina [Ley 26.618 (Ley de Matrimonio Igualitario)], în Uruguay (Ley N° 19.075, Matrimonio Igualitario) sau în Brazilia (Resolução nr. 175, de 14 de mai de 2013 do Conselho Nacional de Justiça) și, pe cale jurisprudențială, în Mexic (hotărârea Curții Supreme nr. 155/2015 din 3 iunie 2015), în Statele Unite [hotărârea Curții Supreme din 26 iunie 2015, „Obergefell et al. v. Hodges, Director, Ohio Department of Health, et al”, 576 U.S. (2015)], în Columbia (hotărârea Curții Constituționale SU-214/16 din 28 aprilie 2016, cauza T 4167863 AC) sau în Taiwan [hotărârea Curții Constituționale a Republicii China (Taiwan) din 24 mai 2017, J.Y. Interpretation N° 748, privind cererile consolidate ale Huei-Tai-12674 și Huei-Tai-12771].

42 Pe lângă cele treisprezece state membre care au legalizat căsătoria între persoane de același sex, alte nouă state membre recunosc un parteneriat înregistrat deschis cuplurilor de același sex. Este vorba despre Republica Cehă, Republica Estonia, Republica Elenă, Republica Croația, Republica Italiană, Republica Cipru, Ungaria, Republica Austria (așa cum s-a arătat anterior, căsătoria între persoane de același sex va fi de altfel autorizată în acest stat cel târziu la 1 ianuarie 2019) și Republica Slovenia. În pofida obligației pozitive care decurge din articolul 8 din CEDO – și, așadar, din articolul 7 din cartă – de a oferi cuplurilor homosexuale posibilitatea de a obține o recunoaștere legală și protecția juridică a cuplului lor (a se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 21 iulie 2015, Oliari și alții împotriva Italiei, CE:ECHR:2015:0721JUD001876611, punctul 185), șase state membre nu oferă nicio formă de recunoaștere oficială și juridică a cuplurilor de același sex (Republica Bulgaria, Republica Letonia, Republica Lituania, Republica Polonă, România și Republica Slovacă).

43 Considerentul (31) al Directivei 2004/38 reamintește în mod expres că directiva respectă drepturile și libertățile fundamentale recunoscute de cartă. Instanța de trimitere invocă de asemenea articolul 9 („Dreptul la căsătorie și dreptul de a întemeia o familie”), articolul 21 („Nediscriminarea”) și articolul 45 („Libertatea de circulație și de ședere”) din cartă. Articolul 9 din cartă nu este, în opinia noastră, relevant. Astfel, pe de o parte, dezvoltările Explicațiilor cu privire la Carta drepturilor fundamentale (JO 2007, C 303, p. 17) consacrate acestui articol precizează că, deși formularea acestui articol „a fost modernizată”, în raport cu articolul 12 din CEDO, pentru a acoperi cazurile în care legislațiile interne recunosc alte modalități de a întemeia o familie decât căsătoria, alcest articol *nu interzice și nici nu poate impune* acordarea statutului de căsătorie uniunilor între persoane de același sex” (sublinierea noastră). Libertatea statelor membre este, în această privință, confirmată de jurisprudența Curții (a se vedea în acest sens Hotărârea din 24 noiembrie 2016, Parris, C-443/15, EU:C:2016:897, punctul 59) și a Curții Europene a Drepturilor Omului (a se vedea în special Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 9 iunie 2016, Chapin și Charpentier împotriva Franței, CE:ECHR:2016:0609JUD004018307, punctele 38 și 39). Pe de altă parte, domnii Coman și Hamilton au putut în speță să exercite acest drept în Belgia. În ceea ce privește libertatea de circulație consacrată la articolul 45 din cartă, aceasta este precizată în Directiva 2004/38. Vom examina incidența acestui drept asupra interpretării noțiunii „soț” în momentul examinării obiectivului urmărit de Directiva 2004/38.

44 Articolul 52 alineatul (7) din cartă.

45 A se vedea în acest sens Explicațiile cu privire la Carta drepturilor fundamentale, „Explicații cu privire la articolul 7 – Respectarea vieții private și de familie” (JO 2007, C 303, p. 20).

62. Astfel, dacă Curtea Europeană a Drepturilor Omului confirmă în mod constant libertatea statelor de a oferi posibilitatea căsătoriei persoanelor de același sex⁴⁶, aceasta a considerat, la începutul anilor 2010, că era „artificial să se continue să se considere că, spre deosebire de un cuplu heterosexual, un cuplu homosexual nu poate cunoaște o «viață de familie» în sensul articolului 8 [din CEDO]”⁴⁷. De atunci, această interpretare a fost confirmată în mai multe rânduri⁴⁸. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a confirmat de asemenea că articolul 8 din CEDO impunea statelor obligația de a oferi cuplurilor homosexuale posibilitatea de a obține o recunoaștere legală și protecția juridică a cuplului lor⁴⁹.

63. Incidența acestei evoluții în înțelegerea vieții de familie asupra dreptului de ședere al resortisanților țărilor terțe este certă. Astfel, deși articolul 8 din CEDO nu cuprinde o obligație generală de acceptare a stabilirii soților care nu sunt resortisanți sau de autorizare a reîntregirii familiei pe teritoriul unui stat contractant, deciziile adoptate de state în materie de imigrație pot constitui, în anumite cazuri, o ingerință în exercitarea dreptului la respectarea vieții private și de familie protejat de articolul 8 din CEDO⁵⁰. Această situație se regăsește în special atunci când părțile interesate au în statul gazdă legături personale sau de familie suficient de puternice, care riscă să fie grav afectate în cazul aplicării măsurii în discuție⁵¹.

64. Or, potrivit Curții Europene a Drepturilor Omului, deși „protecția familiei tradiționale p[oa]te constitui, în anumite circumstanțe, un scop legitim [...], [ea] consideră că, în domeniul în cauză, și anume acordarea unui permis de ședere pentru un motiv legat de familie unui partener străin homosexual, protecția respectivă nu poate constitui un motiv «deosebit de solid și de convingător», de natură să justifice, în circumstanțele speței, o discriminare pe motive de orientare sexuală”⁵².

65. Pare chiar că Curtea Europeană a Drepturilor Omului are tendința să considere că o diferență de tratament care se întemeiază doar – *sau în mod decisiv* – pe considerații legate de orientarea sexuală a reclamantului este pur și simplu inacceptabilă în raport cu CEDO⁵³. Într-un alt context, avocatul general Jääskinen exprimase un punct de vedere similar. Astfel, acesta considera că „este evident că obiectivul care urmărește apărarea căsătoriei și a familiei nu poate legitima o discriminare pe motive de orientare sexuală [întrucât e]ste dificil de conceput ce raport causal ar putea uni acest tip de discriminare, ca motiv, și protecția căsătoriei, ca efect pozitiv care poate rezulta de aici”⁵⁴.

46 A se vedea în acest sens, pentru o confirmare recentă și pentru amintirea jurisprudenței anterioare, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 9 iunie 2016, Chapin și Charpentier împotriva Franței, CE:ECHR:2016:0609JUD004018307, punctele 38 și 39 (în ceea ce privește articolul 12 din CEDO) și punctul 48 (în ceea ce privește articolul 8 coroborat cu articolul 14 din CEDO, care interzice discriminările).

47 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 24 iunie 2010, Schalk și Kopf împotriva Austriei, CE:ECHR:2010:0624JUD003014104, punctul 94.

48 A se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 7 noiembrie 2013, Vallianatos și alții împotriva Greciei, CE:ECHR:2013:1107JUD002938109, punctul 73, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 23 februarie 2016, Pajić împotriva Croației, CE:ECHR:2016:0223JUD006845313, punctul 64, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 14 iunie 2016, Aldeguer Tomás împotriva Spaniei, CE:ECHR:2016:0614JUD003521409, punctul 75, precum și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 30 iunie 2016, Taddeucci și McCall împotriva Italiei, CE:ECHR:2016:0630JUD005136209, punctul 58.

49 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 21 iulie 2015, Oliari și alții împotriva Italiei, CE:ECHR:2015:0721JUD001876611, punctul 185.

50 A se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 30 iunie 2016, Taddeucci și McCall împotriva Italiei, CE:ECHR:2016:0630JUD005136209, punctul 56.

51 A se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 30 iunie 2016, Taddeucci și McCall împotriva Italiei, CE:ECHR:2016:0630JUD005136209, punctul 56.

52 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 30 iunie 2016, Taddeucci și McCall împotriva Italiei, CE:ECHR:2016:0630JUD005136209, punctul 93. Cu privire la absența unui „motiv solid și convingător”, inclusiv protecția familiei „în sensul tradițional al termenului”, pentru a justifica o diferență de tratament întemeiată pe orientarea sexuală, a se vedea de asemenea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 7 noiembrie 2013, Vallianatos și alții împotriva Greciei, CE:ECHR:2013:1107JUD002938109. În această din urmă situație era vorba despre excluderea cuplurilor de același sex din Legea privind parteneriatul înregistrat, în condițiile în care Republica Elenă nu oferea acestor cupluri nicio altă recunoaștere oficială și juridică, spre deosebire de cuplurile heterosexuale.

53 A se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 23 februarie 2016, Pajić împotriva Croației, CE:ECHR:2016:0223JUD006845313, punctele 59 și 84, și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 30 iunie 2016, Taddeucci și McCall împotriva Italiei, CE:ECHR:2016:0630JUD005136209, punctul 89.

54 Concluziile avocatului general Jääskinen prezentate în cauza Römer (C-147/08, EU:C:2010:425, punctul 175).

66. În consecință, această evoluție a dreptului la respectarea vieții de familie pare, în opinia noastră, să conducă la o interpretare a noțiunii „soț” care este în mod necesar independentă de sexul persoanelor în cauză atunci când se limitează la domeniul de aplicare al Directivei 2004/38.

67. Astfel, această interpretare asigură în mod optim respectarea vieții de familie, garantată la articolul 7 din cartă, lăsând totodată statelor membre libertatea de a autoriza sau de a nu autoriza căsătoria între persoane de același sex. În schimb, o interpretare contrară ar constitui o diferență de tratament între cuplurile căsătorite după cum acestea sunt homosexuale sau de sexe diferite, dat fiind că niciun stat membru nu interzice căsătoria heterosexuală. Întemeiată pe orientarea sexuală, o asemenea diferență de tratament ar fi inacceptabilă în raport cu Directiva 2004/38, precum și cu cartă, astfel cum trebuie interpretată aceasta în lumina CEDO.

c) Cu privire la obiectivul urmărit de Directiva 2004/38

68. Obiectivul urmărit de Directiva 2004/38 confirmă de asemenea o interpretare a termenului „soț” independentă de orientarea sexuală.

69. Astfel, reiese dintr-o jurisprudență constantă că Directiva 2004/38 urmărește să faciliteze exercitarea dreptului fundamental și individual la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre, care este conferit în mod direct cetățenilor Uniunii prin articolul 21 alineatul (1) TFUE, și să întărească acest drept⁵⁵.

70. Acest obiectiv este reamintit încă din considerentul (1) al Directivei 2004/38. Considerentul (2) adaugă că libera circulație a persoanelor constituie una dintre libertățile fundamentale ale pieței interne, aceasta fiind, în plus, consacrată la articolul 45 din cartă.

71. Considerentul (5) al Directivei 2004/38 insistă, pe de altă parte, asupra faptului că, pentru a se putea exercita în condiții obiective de libertate și demnitate, dreptul tuturor cetățenilor Uniunii la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre ar trebui să fie acordat și membrilor familiilor acestora, indiferent de cetățenie⁵⁶. Într-adevăr, după cum Curtea a constatat în mai multe rânduri, exercitarea libertăților care sunt garantate cetățenilor Uniunii prin tratat ar fi serios împiedicată dacă nu li s-ar permite să ducă o viață de familie normală în statul membru gazdă⁵⁷.

72. Astfel, așa cum am reamintit cu ocazia examinării aplicabilității Directivei 2004/38 în speță, cetățenii Uniunii ar putea fi descurajați să părăsească statul membru al cărui cetățeni sunt pentru a se stabili pe teritoriul altui stat membru dacă nu au certitudinea de a putea continua după întoarcerea în statul membru de origine o viață de familie eventual începută, ca efect al unei căsătorii sau al unei reîntregiri a familiei, în statul membru gazdă⁵⁸.

⁵⁵ A se vedea în acest sens Hotărârea din 25 iulie 2008, Metock și alții (C-127/08, EU:C:2008:449, punctul 82), Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctul 35), Hotărârea din 18 decembrie 2014, McCarthy și alții (C-202/13, EU:C:2014:2450, punctul 31), precum și Hotărârea din 14 noiembrie 2017, Lounes (C-165/16, EU:C:2017:862, punctul 31).

⁵⁶ A se vedea în acest sens Hotărârea din 18 decembrie 2014, McCarthy și alții (C-202/13, EU:C:2014:2450, punctul 33), precum și Hotărârea din 14 noiembrie 2017, Lounes (C-165/16, EU:C:2017:862, punctul 31).

⁵⁷ A se vedea în acest sens Hotărârea din 25 iulie 2008, Metock și alții (C-127/08, EU:C:2008:449, punctul 62), și, anterior Directivei 2004/38, Hotărârea din 11 iulie 2002, Carpenter (C-60/00, EU:C:2002:434, punctele 38 și 39).

⁵⁸ A se vedea în acest sens Hotărârea din 7 iulie 1992, Singh (C-370/90, EU:C:1992:296, punctele 19, 20 și 23), Hotărârea din 11 iulie 2002, Carpenter (C-60/00, EU:C:2002:434, punctul 38), Hotărârea din 11 decembrie 2007, Eind (C-291/05, EU:C:2007:771, punctele 35 și 36), Hotărârea din 25 iulie 2008, Metock și alții (C-127/08, EU:C:2008:449, punctul 64), Hotărârea din 8 noiembrie 2012, Iida (C-40/11, EU:C:2012:691, punctul 70), precum și Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctul 46).

73. Date fiind aceste obiective, Curtea consideră în mod constant că dispozițiile Directivei 2004/38 nu pot fi interpretate restrictiv și nu trebuie, în orice caz, să fie lipsite de efect util⁵⁹. Curtea a recunoscut chiar că este vorba în această situație despre un principiu în temeiul căruia „dispozițiile care, precum Directiva 2004/38, consacră libera circulație a cetățenilor Uniunii, parte a fundamentelor Uniunii, trebuie interpretate în sens larg”⁶⁰.

74. În consecință, între o interpretare a termenului „soț” care limitează domeniul de aplicare al Directivei 2004/38 și o alta care, cu respectarea modului de redactare a dispoziției interpretate și a contextului acesteia, favorizează libera circulație a unui număr mai mare de cetățeni, este necesar să se rețină cea de a doua interpretare.

75. Această alegere interpretativă este cu atât mai justificată cu cât este în concordanță cu un alt obiectiv al Directivei 2004/38, enunțat în considerentul (31) al acesteia, care urmărește ca statele membre să pună în aplicare Directiva 2004/38 „fără să facă nicio discriminare între beneficiarii prezentei directive pe criterii de [...] orientare sexuală”. Or, o definiție a termenului „soț” care s-ar limita la căsătoria heterosexuală ar conduce în mod inevitabil la situații de discriminare întemeiate pe orientarea sexuală⁶¹.

76. În sfârșit, interpretarea noțiunii „soț” independent de aspectul sexului persoanelor în cauză este de asemenea de natură să garanteze un nivel ridicat de securitate juridică și de transparență, întrucât cetățeanul Uniunii care este căsătorit legal știe că soțul său, indiferent de sexul acestuia, va fi considerat soțul său în sensul articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 în celelalte 27 de state membre ale Uniunii⁶².

3. Concluzie intermediară

77. Interpretările textuală, contextuală și teleologică ale noțiunii „soț” utilizate la articolul 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 conduc la o definiție a termenului menționat autonomă, independentă de orientarea sexuală⁶³.

78. Mai întâi, aplicarea uniformă a dreptului Uniunii și principiul egalității impun ca termenii unei dispoziții de drept al Uniunii care nu este definită și care nu conține nicio trimitere expresă la dreptul statelor membre pentru a stabili sensul și domeniul său de aplicare să primească în întreaga Uniune o interpretare autonomă și uniformă.

79. Apoi, deși structura articolului 2 punctul 2 din Directiva 2004/38, în raport cu articolul 3 alineatul (2) litera (b) din aceasta, impune ca noțiunea „soț” să fie asociată cu căsătoria, legiuitorul a optat în rest, în mod intenționat, să utilizeze un termen neutru, neprecizat în alt mod.

⁵⁹ A se vedea Hotărârea din 25 iulie 2008, Metock și alții (C-127/08, EU:C:2008:449, punctul 84), și Hotărârea din 18 decembrie 2014, McCarthy și alții (C-202/13, EU:C:2014:2450, punctul 32).

⁶⁰ Hotărârea din 16 ianuarie 2014, Reyes (C-423/12, EU:C:2014:16, punctul 23). Pentru aplicări ale acestui principiu unor texte anterioare Directivei 2004/38, a se vedea Hotărârea din 17 septembrie 2002, Baumbast și R (C-413/99, EU:C:2002:493, punctul 74), și Hotărârea din 11 decembrie 2007, Eind (C-291/05, EU:C:2007:771, punctul 43).

⁶¹ A se vedea în acest sens Titshaw, Sc., „Same-sex Spouses Lost in Translation? How to Interpret «Spouse» in the E.U. Family Migration Directives”, *Bodson University International Law Journal*, 2016, vol. 34:45, p. 45-112, în special p. 106.

⁶² Pentru o ilustrare a luării în considerare a securității juridice și a transparenței la interpretarea unei dispoziții a Directivei 2004/38, a se vedea Hotărârea din 15 septembrie 2015, Alimanovic (C-67/14, EU:C:2015:597, punctul 61), și Hotărârea din 25 februarie 2016, García-Nieto și alții (C-299/14, EU:C:2016:114, punctul 49).

⁶³ A se vedea în acest sens Titshaw, Sc., „Same-sex Spouses Lost in Translation? How to Interpret «Spouse» in the E.U. Family Migration Directives”, *Bodson University International Law Journal*, 2016, vol. 34:45, p. 45-112, în special p. 83 și 111.

80. În sfârșit, atât evoluția societății europene – reflectată de numărul de legislații care permit căsătoria între persoane de același sex și de definiția actuală a vieții de familie în sensul articolului 7 din cartă –, cât și obiectivele Directivei 2004/38 – favorizarea liberei circulații a cetățenilor Uniunii cu respectarea orientării lor sexuale – conduc la interpretarea noțiunii „soț” independent de orientarea sexuală⁶⁴.

C. Cu privire la a doua întrebare preliminară

81. Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă articolul 3 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (2) din Directiva 2004/38 coroborate cu articolele 7, 9, 21 și 45 din cartă impun ca statul membru gazdă să acorde dreptul de ședere pe teritoriul său pe o perioadă mai mare de trei luni soțului unui cetățean al Uniunii de același sex.

82. Articolul 7 alineatul (2) din Directiva 2004/38 este clar: dreptul unui cetățean al Uniunii de ședere pentru o perioadă mai mare de trei luni pe teritoriul unui alt stat membru se extinde la soțul său, resortisant al unui stat terț, care îl însoțește sau i se alătură în statul membru gazdă, cu condiția ca primul să îndeplinească condițiile prevăzute la articolul 7 alineatul (1) litera (a), (b) sau (c) din Directiva 2004/38.

83. Este vorba în acest caz despre un drept automat. Articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2004/38 confirmă acest lucru.

84. Într-adevăr, astfel cum a constatat Curtea, „reiese atât din modul de redactare a articolului 3 alineatul (2) din Directiva 2004/38, cât și din structura generală a acesteia că legiuitorul Uniunii a stabilit o distincție între membrii de familie ai cetățeanului Uniunii definiți la articolul 2 punctul 2 din Directiva 2004/38, care beneficiază, în condițiile enunțate în această directivă, de un drept de intrare și de ședere în statul membru gazdă al respectivului cetățean, și ceilalți membri de familie, menționați la articolul 3 alineatul (2) primul paragraf litera (a) din [această directivă], a căror intrare și ședere trebuie numai să fie favorizate de acest stat membru”⁶⁵.

85. Am văzut însă că, în cadrul litigiului principal, domnul Hamilton nu putea invoca directiva în favoarea sa întrucât dispozițiile Directivei 2004/38 nu pot constitui temeiul unui drept de ședere derivat în favoarea resortisanților unor state terțe, membri ai familiei unui cetățean al Uniunii, în statul membru al cărui resortisant este acest cetățean⁶⁶.

86. Cu toate acestea, domnul Hamilton ar trebui în principiu să poată beneficia de un drept de ședere derivat întemeiat pe articolul 21 alineatul (1) TFUE, iar Directiva 2004/38 ar trebui să i se aplice prin analogie⁶⁷.

⁶⁴ Incidența liberei circulații, a dreptului la respectarea vieții de familie și a interdicției discriminărilor asupra noțiunii „soț” în sensul articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 este determinantă în general în analiza doctrinei. Concluzia la care ajung autorii consultați este asemănătoare cu a noastră. A se vedea în special Tryfonidou, A., „EU Free Movement Law and the Legal Recognition of Same-Sex Relationships: the Case for Mutual Recognition”, *Columbia Journal of European Law*, 2015, vol. 21, p. 195-248; Bell, Chl. și Bačić Selanec, N., „Who is a «spouse» under the Citizens’ Rights Directive? The prospect of mutual recognition of same-sex marriages in the EU”, *European Law Review*, 2016, vol. 41, nr. 5, p. 655-686; Borg-Barthet, J., „The Principled Imperative to Recognise Same-Sex Unions in the EU”, *Journal of Private International Law*, 2012, vol. 8, nr. 2, p. 359-388, precum și Bonini Baraldi, M., „EU Family Policies Between Domestic «Good Old Values» and Fundamental Rights: The Case of Same-Sex Families”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2008, vol. 15, nr. 4, p. 517-551.

⁶⁵ Hotărârea din 5 septembrie 2012, Rahman și alții (C-83/11, EU:C:2012:519, punctul 19).

⁶⁶ A se vedea în acest sens Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctul 37). A se vedea de asemenea Hotărârea din 10 mai 2017, Chavez-Vilchez și alții (C-133/15, EU:C:2017:354, punctul 53), și Hotărârea din 14 noiembrie 2017, Lounes (C-165/16, EU:C:2017:862, punctul 33).

⁶⁷ A se vedea în acest sens Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctele 50 și 61), Hotărârea din 10 mai 2017, Chavez-Vilchez și alții (C-133/15, EU:C:2017:354, punctele 54 și 55), precum și Hotărârea din 14 noiembrie 2017, Lounes (C-165/16, EU:C:2017:862, punctele 46 și 61). A se vedea de asemenea considerațiile cu privire la aplicabilitatea Directivei 2004/38 expuse în titlul V punctul A din prezentele concluzii.

87. În aceste împrejurări, conform jurisprudenței Curții, condițiile de acordare a unui drept de ședere derivat aplicabile în statul membru de origine al soțului său nu ar trebui, în principiu, să fie mai stricte decât cele prevăzute de directiva menționată în cazul în care s-ar afla într-o situație în care soțul său și-a exercitat dreptul la liberă circulație stabilindu-se în alt stat membru decât cel al cărui resortisant este⁶⁸.

88. În mod concret, în cadrul unei aplicări prin analogie a Directivei 2004/38, condițiile de acordare a unui drept de ședere pentru o perioadă mai mare de trei luni resortisantului unui stat terț, soț de același sex al unui cetățean al Uniunii, nu ar trebui, în principiu, să fie mai stricte decât cele prevăzute la articolul 7 alineatul (2) din aceeași directivă.

D. Cu privire la a treia și la a patra întrebare preliminară

89. A treia și a patra întrebare adresate de instanța de trimitere se pun doar în ipoteza în care noțiunea „soț” în sensul articolului 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38 ar trebui interpretată în sensul că nu vizează decât cuplurile heterosexuale unite prin căsătorie.

90. Întrucât această concluzie este, în opinia noastră, contrară modului de redactare și contextului dispoziției în discuție, precum și obiectivelor urmărite de Directiva 2004/38, nu ar trebui să fie necesar să se răspundă la aceste întrebări. Totuși, din rațiuni de exhaustivitate, le vom examina pe scurt. De altfel, ele pot fi examinate împreună.

91. Astfel, prin intermediul celei de a treia și al celei de a patra întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă resortisantul unui stat terț, de același sex ca și cetățeanul Uniunii cu care este căsătorit conform legii unui alt stat membru decât statul gazdă, poate, în cazul în care nu este considerat „soț” în sensul Directivei 2004/38, să fie calificat drept „alt membru de familie” sau drept „partenerul cu care cetățeanul Uniunii are o relație durabilă, atestată corespunzător” în sensul articolului 3 alineatul (2) literele (a) sau (b) din directiva menționată și care sunt consecințele acestei eventuale calificări.

92. După cum am explicat anterior, este artificial să se considere astăzi că un cuplu homosexual nu poate cunoaște o viață de familie în sensul articolului 7 din cartă⁶⁹.

93. În consecință, este cert că un resortisant al unui stat terț, de același sex ca și cetățeanul Uniunii cu care este căsătorit conform legii unui stat membru este susceptibil să intre în domeniul de aplicare al articolului 3 alineatul (2) din Directiva 2004/38, în calitate de „alt membru de familie” sau ca partener cu care cetățeanul Uniunii are o relație durabilă, atestată corespunzător.

94. Din Hotărârea din 5 septembrie 2012, Rahman și alții (C-83/11, EU:C:2012:519), reiese însă că articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2004/38 nu obligă statele membre să acorde un drept de intrare și de ședere persoanelor care intră în domeniul de aplicare al dispoziției menționate. Ea nu face decât să le oblige să acorde un anumit avantaj cererilor formulate de persoane care intră în domeniul său de aplicare, în raport cu cererile de intrare și de ședere ale altor resortisanți ai unor state terțe⁷⁰.

⁶⁸ A se vedea în acest sens Hotărârea din 12 martie 2014, O. și B. (C-456/12, EU:C:2014:135, punctul 61).

⁶⁹ A se vedea considerațiile cu privire la drepturile fundamentale în legătură cu noțiunea „soț” expuse în titlul V secțiunea B punctul 2 litera (b) din prezentele concluzii.

⁷⁰ A se vedea în acest sens Hotărârea din 5 septembrie 2012, Rahman și alții (C-83/11, EU:C:2012:519, punctul 21).

95. Curtea a precizat că, pentru a-și îndeplini această obligație, statele membre trebuiau, „în conformitate cu articolul 3 alineatul (2) al doilea paragraf din Directiva 2004/38, să prevadă posibilitatea persoanelor menționate la alineatul (2) primul paragraf al respectivului articol să obțină o decizie referitoare la cererea lor care să fie bazată pe o examinare amănunțită a situației lor personale și care, în caz de refuz, să fie motivată”⁷¹.

96. De asemenea, Curtea a trebuit să constate că statele membre dispuneau de o „largă marjă de apreciere în ceea ce privește alegerea factorilor care trebuie luați în considerare, [subînțelegându-se că] [s]tatul membru gazdă trebuie să se asigure însă că legislația sa prevede criterii care sunt conforme cu sensul uzual al termenului «facilitează» [...] și care nu lipsesc această dispoziție de efectul său util”⁷².

97. Considerăm însă că această marjă de apreciere trebuie să fie redusă în ipoteza descrisă de instanța de trimitere.

98. Pe de o parte, refuzul de a admite cererea de intrare și de ședere a unui resortisant al unui stat terț de același sex ca și cetățeanul Uniunii cu care este căsătorit conform legii unui stat membru nu s-ar putea întemeia exclusiv sau în mod decisiv pe orientarea sa sexuală, în caz contrar fiind încălcate articolele 7 și 21 din cartă⁷³. În această privință, „[d]eși protecția familiei tradiționale poate constitui, în anumite circumstanțe, un scop legitim în raport cu articolul 14 [din CEDO, care interzice discriminările], Curtea [Europeană a Drepturilor Omului] consideră că, în domeniul în cauză, și anume acordarea unui permis de ședere pentru motive legate de familie unui partener străin homosexual, aceasta nu poate constitui un motiv «deosebit de solid și de convingător», de natură să justifice, în circumstanțele speței, o discriminare pe motive de orientare sexuală”⁷⁴.

99. Pe de altă parte, obligația de a favoriza intrarea și șederea resortisantului unui stat terț, de același sex ca și cetățeanul Uniunii cu care este căsătorit este și mai imperativă, iar marja de apreciere este redusă atunci când statul membru nu permite căsătoria între persoane de același sex și nu oferă cuplurilor homosexuale nici posibilitatea de a încheia un parteneriat înregistrat. Astfel, din articolul 8 din CEDO – și, așadar, din articolul 7 din cartă – decurge o obligație pozitivă de a oferi acestor persoane, ca și heterosexualilor, posibilitatea de a obține o recunoaștere legală și protecția juridică a cuplului lor⁷⁵. Or, acordarea unui permis de ședere soțului unui cetățean al Uniunii constituie recunoașterea și garanția minimă care le poate fi oferită.

VI. Concluzie

100. Având în vedere considerațiile de mai sus, propunem Curții să răspundă la întrebările preliminare adresate de Curtea Constituțională (România) după cum urmează:

„1) Articolul 2 punctul 2 litera (a) din Directiva 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora, de modificare a Regulamentului (CEE) nr. 1612/68 și de abrogare a Directivelor 64/221/CEE, 68/360/CEE, 72/194/CEE, 73/148/CEE, 75/34/CEE,

71 Hotărârea din 5 septembrie 2012, Rahman și alții (C-83/11, EU:C:2012:519, punctele 22 și 26).

72 Hotărârea din 5 septembrie 2012, Rahman și alții (C-83/11, EU:C:2012:519, punctele 24 și 26).

73 A se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 23 februarie 2016, Pajić împotriva Croației, CE:ECHR:2016:0223JUD006845313, punctele 59 și 84, precum și Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 30 iunie 2016, Taddeucci și McCall împotriva Italiei, CE:ECHR:2016:0630JUD005136209, punctul 89.

74 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 30 iunie 2016, Taddeucci și McCall împotriva Italiei, CE:ECHR:2016:0630JUD005136209, punctul 93; sublinierea noastră.

75 A se vedea în acest sens Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 21 iulie 2015, Oliari și alții împotriva Italiei, CE:ECHR:2015:0721JUD001876611, punctul 185.

75/35/CEE, 90/364/CEE, 90/365/CEE și 93/96/CEE trebuie interpretat în sensul că noțiunea «soț» se aplică unui resortisant al unui stat terț, de același sex ca și cetățeanul Uniunii cu care este căsătorit.

- 2) Articolul 3 alineatul (1) și articolul 7 alineatul (2) din Directiva 2004/38 trebuie interpretate în sensul că soțul de același sex al unui cetățean al Uniunii care îl însoțește pe cetățeanul menționat pe teritoriul unui alt stat membru beneficiază în statul respectiv de un drept de ședere pentru o perioadă mai mare de trei luni, în măsura în care acesta din urmă îndeplinește condițiile prevăzute la articolul 7 alineatul (1) litera (a), (b) sau (c) din directiva menționată.

Articolul 21 alineatul (1) TFUE trebuie interpretat în sensul că, într-o situație în care un cetățean al Uniunii a început sau a consolidat o viață de familie cu un resortisant al unui stat terț cu ocazia unei șederi efective într-un alt stat membru decât cel al cărui cetățean este, dispozițiile Directivei 2004/38 se aplică prin analogie atunci când cetățeanul Uniunii respectiv se întoarce împreună cu membrul familiei sale în cauză în statul său de origine. În această ipoteză, condițiile de acordare a unui drept de ședere pentru o perioadă mai mare de trei luni resortisantului unui stat terț, soț de același sex al unui cetățean al Uniunii, nu ar trebui, în principiu, să fie mai stricte decât cele prevăzute la articolul 7 alineatul (2) din Directiva 2004/38.

- 3) Articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2004/38 trebuie interpretat în sensul că se poate aplica situației unui resortisant al unui stat terț, de același sex ca și cetățeanul Uniunii cu care este căsătorit conform legii unui stat membru, fie în calitate de «alt membru de familie», fie ca «partenerul cu care cetățeanul Uniunii are o relație durabilă, atestată corespunzător».
- 4) Articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2004/38 trebuie interpretat în sensul că:
- nu impune statelor membre să acorde un drept de ședere pe teritoriul lor pentru o perioadă mai mare de trei luni resortisantului unui stat terț căsătorit legal cu un cetățean al Uniunii de același sex;
 - statele membre au însă obligația de a se asigura că legislația lor prevede criterii care permit resortisantului respectiv să obțină o decizie referitoare la cererea sa de intrare și de ședere care să fie bazată pe o examinare amănunțită a situației sale personale și care, în caz de refuz, să fie motivată;
 - deși statele membre au o largă marjă de apreciere în alegerea criteriilor respective, acestea din urmă trebuie să fie totuși conforme cu sensul obișnuit al termenului «favorizează» și să nu priveze această dispoziție de efectul său util, iar
 - refuzul opus cererii de intrare și de ședere nu poate, în orice caz, să se întemeieze pe orientarea sexuală a persoanei în cauză.”